

ЗАЛУЧЕННЯ ДО ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК ЗАСІБ ГАРМОНІЗАЦІЇ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Юлія Шевченко

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті розглядаються питання пошуку шляхів духовно-морального розвитку молодших школярів через залучення їх до духовних цінностей як засобу гармонізації особистості. Пропонується теоретичне осмислення й виконання соціально-виховних завдань розвитку особистості в умовах гармонізації середовища й модернізації сучасної української системи освіти. Наголошується, що процес ефективного духовно-морального виховання учнів початкової школи забезпечується шляхом залучення їх до духовних цінностей як основного засобу гармонізації духовно-морального розвитку молодших школярів. Молодший шкільний вік є найбільш сприятливим, або сенситивним періодом для прищеплення дитині духовних цінностей. Значна частина моральних переконань формується саме в цьому віці й залишається з людиною на все життя. Гармонізація тісно пов'язана з моральним вихованням, оскільки краса є своєрідним регулятором людських взаємин. Гармонійно дитина розвивається не в стихійних умовах, а під дією цілеспрямованих, послідовних, педагогічно продуманих впливів. Тільки цілісна система виховання здатна забезпечити гармонійний розвиток особистості кожного школяра.

Ключові слова:

гармонізація; духовно-моральний розвиток; ціннісна орієнтація; моральні цінності; духовне виховання; залучення до духовних цінностей.

Аннотация:

Шевченко Юлія. Приобщение к духовным ценностям как средство гармонизации духовно-морального развития младших школьников.

В статье рассматриваются вопросы поиска путей духовно-морального развития младших школьников через привлечение их к духовным ценностям как средства гармонизации личности. Предлагается теоретическое осмысление и решение социально-воспитательных задач развития личности в условиях гармонизации среды и модернизации современной украинской системы образования. Отмечается, что процесс эффективного духовно-нравственного воспитания учащихся начальной школы обеспечивается путем привлечения их к духовным ценностям как основного средства гармонизации духовно-нравственного развития младших школьников. Младший школьный возраст является наиболее благоприятным, или сенситивным, периодом в привитии ребенку духовных ценностей. Значительная часть нравственных убеждений формируется именно в этом возрасте и остается с человеком на всю жизнь. Гармонизация тесно связана с нравственным воспитанием, так как красота является своеобразным регулятором человеческих взаимоотношений. Гармонично ребенок развивается не в стихийных условиях, а под влиянием целенаправленных, последовательных, педагогически продуманных действий. Только целостная система воспитания способна обеспечить гармоничное развитие личности каждого школьника.

Ключевые слова:

гармонизация; духовно-нравственное развитие; ценностная ориентация; моральные ценности; духовное воспитание; приобщение к духовным ценностям.

Resume:

Shevchenko Yulia. Introduction to spiritual values as a means of harmonization of junior schoolchildren's spiritual and moral development.

The article deals with the search for ways of spiritual and moral development through the introduction of junior schoolchildren to the spiritual values as a means of harmonizing the individual. There is offered theoretical understanding and solution of social and educational problems of personality development in terms of environment harmonization and modernization of contemporary Ukrainian education system. It is noted that the process of effective spiritual and moral education of junior schoolchildren is provided by introduction to the spiritual values as the main means of harmonization of junior schoolchildren's spiritual and moral development. Primary school age is the most favorable, or sensitive period in imparting spiritual values to the child. An essential part of moral convictions is formed at this age and stay with the person for life. Harmonization is closely linked to moral education as beauty is a kind of human relations regulator. The child harmonically develops not in spontaneous but deliberate, consistent, pedagogically thought-out conditions. Only a holistic system of education is able to ensure the harmonious development of each schoolchild's personality.

Key words:

harmonization, spiritual and moral development, value orientation, moral values, spiritual education, introduction to spiritual values.

Постановка проблеми. У сучасній Україні, яка переживає кризові явища в політичній, економічній і суспільній сферах життя, серед значної частини учнів загальноосвітніх і професійних шкіл загострюються міжособистісні конфлікти, проявляються бездуховність, жорстокість, брак доброти, людяності, чуйності у відносинах, спостерігається асоціальна поведінка, пов'язана з недостатнім розвитком моральних почуттів, особливо таких, як обов'язок, відповідальність, співчуття та ін.

Зміни, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя в Україні, пов'язані зі зростанням особистісного фактора й зумовлюють необхідність створення таких умов

життєдіяльності кожної дитини, у яких вона могла б вільно рости, розвиватися.

Отже, загострюється проблема дисбалансу в духовному розвитку особистості, її гармонізації, залучення до духовних цінностей. Підсумком подолання негативів, пріоритетом має стати не обсяг засвоєних знань і вмінь учнів, а їх різнобічний, гармонійний розвиток, що в перспективі зможе проявитися в ерудиції, високій моральності, рівні інтелектуальності тощо.

Розв'язання цього питання можливе лише на шляху внутрішньої зміни людської особистості, переорієнтації людей на духовні цінності. «Проте нинішнє суспільство в цілому й школа не може чітко сформулювати ті цінності, ідеали і критерії, на формуванні яких можна було б

будувати виховну роботу» [3, с. 47–50]. Це пов'язано з тим, що система цінностей не статична. Вона зазнає постійного розвитку, оскільки в кожному часовому періоді зумовлена рівнем розвитку суспільства в галузі культури та духовного багатства особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом усього історичного шляху розвитку людства простежується розуміння важливості формування в особистості духовно-моральних якостей. Різні аспекти цієї проблеми досліджували стародавні мислителі (Сократ, Платон, Аристотель, Демокрит), корифеї філософської та педагогічної думки пізнішого часу (І. Герbart, Г. Гегель, Д. Дьюї, І. Кант, Я. Коменський), вітчизняні педагоги минулого (О. Духнович, Б. Грінченко, І. Огієнко, А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, Г. Сковорода, К. Ушинський та ін.).

Важливі аспекти залучення молодших школярів до духовних цінностей розкриті в сучасних науково-педагогічних працях І. Бега, А. Богуш, О. Вишневського, Н. Лисенко, О. Матвієнко, Ю. Підборського, Л. Повалій, Л. Редькіної, Н. Рогальської, Ю. Руденка, О. Сухомлинської, В. Чайки, М. Чепіль, К. Чорної, Ж. Юзвак, О. Ярмоленка.

Формулювання цілей статті. У контексті досліджуваної проблеми метою нашої статті є пошук шляхів духовно-морального розвитку молодших школярів через залучення їх до духовних цінностей як засобу гармонізації особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея виховання гармонійної людини не є новою, вона корінням сягає античності. Показником повноцінності розвитку особистості ще Платон уважав гармонію інтересів держави та громадянина, краси духовної і фізичної, а Аристотель пропонував гармонійно розвивати три сторони виховання: фізичну, моральну й розумову.

Щоб стати особистістю, дитині потрібно досягти певного рівня психічного розвитку й бути спроможною сприймати себе як єдине ціле, відмінне від інших людей. Розвиток – це складний процес руху від простого до складного, від нижчого до вищого, руху по висхідній лінії від старого, якісного стану до нового, процес оновлення, народження нового й відмирання старого.

Як зазначав Л. Виготський, «немає і не може бути іншого критерію для визначення конкретних епох розвитку дитячих віків, крім тих новоутворень, що характеризують сутність кожного віку. Під віковими новоутвореннями варто розуміти той новий тип побудови особистості та її діяльність, ті психологічні й соціальні зміни, що вперше виникають на цьому

віковому шаблі й у найголовнішому та основному визначають свідомість дитини, її ставлення до середовища, внутрішнього й зовнішнього життя, увесь хід її розвитку в цей період» [4, с. 248].

Проблема цінностей і духовно-морального розвитку завжди була важливою в наукових дослідженнях. Ще В. Вахтеров, Л. Толстой, К. Ушинський відзначали, що такі цінності, як патріотизм, людяність, любов до праці, воля, чесність, правдивість є основою духовно-морального виховання особистості.

Б. Ананьєв, А. Бодальов, Л. Божович, В. Василюк, Л. Виготський, К. Платонов присвятили свої дослідження вивченню місця цінностей у структурі особистості, виникненню й формуванню ціннісних орієнтацій у процесі онтогенезу.

На початку ХХ століття суттєвий внесок у розробку теорії гармонійного виховання особистості й утілення цієї теорії в життя зробили А. Луначарський, С. Шацький, А. Макаренко та інші дослідники. Вони були переконані, що вкрай важливо залучати людину до прекрасного в житті й у мистецтві.

Такі вчені, як В. Сухомлинський, П. Атутов, С. Рубінштейн, М. Скаткін, розглядаючи реалізацію ідеї гармонійного розвитку особистості, зазначали, що всебічний розвиток особистості школяра – це насамперед розквіт усіх духовних сил і здібностей людини, її гармонійний фізичний розвиток, формування моральності, творчого ставлення до кожної справи, естетичних смаків.

Уявлення про духовне багатство людини не є раз і назавжди даним, застиглим. Сьогодні, в умовах прискорення соціально-економічного розвитку країни, його зміст докорінно оновився. Головне в сучасному підході до проблеми формування духовного багатства людини – акцент на максимальне зростання її творчого потенціалу, на розвиток усіх здібностей українця.

Розвиток дитини відбувається постійно, він не знає перерв, канікул або вихідних днів: він здійснюється під час навчання, праці, ігор, у побуті, у спілкуванні з людьми. Діти розвиваються в кожний момент свого життя так само активно, як активно вони думають, діють, переживають події. У дитини все вперше і залишає незабутні враження, настільки сильні, що й тоді, коли вона стане дорослою, враження дитинства будуть впливати на її уявлення про себе, про людей, або ж на вибір нею конкретних вчинків, ліній поведінки. Увесь спосіб життя дитини, весь хід її думок і почуттів формують її особистість, причому в силу особливої сприйнятливості дитячого віку формують активніше, ніж це відбувається, коли вона стане

дорослою. Поняття «духовний розвиток особистості» у науці розуміють по-різному. Деякі джерела визначають його як релігійність, звернення до Бога, розвиток інтелігентності й добропорядності. Мета духовного самовдосконалення – досягнення гармонії між власним життям і навколишнім світом. У межах особистісного морально-духовного виховання вихованець починає реалізовувати накопичений соціальний досвід у розумінні того, що він має право на повноцінне існування, право бути собою самим [2].

Учителям важливо знати, чим наповнене внутрішнє життя дитини, чим зайняті її думки, серце, куди йде енергія, про що дитина думає, що відчуває, переживає, що рухає її вчинками, до чого вона прагне. Оскільки думаючи, відчуваючи, бажаючи, дитина зникає і в подальшому думати, відчувати і бажати саме так, а не інакше.

Духовно-моральний розвиток дитини може відбуватися як під впливом дорослих, так і поза їхнім впливом, стихійно, під дією випадкових чинників. Кожна зустріч, розмова, книга, враження, усе, що спонукає до роботи, свідомість, почуття й насамперед практична діяльність дитини, її праця – усе це формує особистість. Але випадкові, розрізнені впливи не ведуть до гармонійного формування всіх сторін особистості. Гармонійно дитина розвивається не в стихійних умовах, а під дією цілеспрямованих, послідовних, педагогічно продуманих впливів. Тільки цілісна система виховання здатна забезпечити гармонійний розвиток особистості кожного школяра.

Гармонійне розкриття особистості передбачає не нескінченну різноманітність, не калейдоскоп видів діяльності, а залучення учнів до її основних соціально значущих сфер. Але при цьому важливо, щоб участь у цих видах діяльності була творчою, щоб у ній знаходили застосування, всебічно розвивалися обдарування й здібності кожного учня. Тут йдеться про якісну характеристику: першорядного значення набуває те, як дитина вчиться, бере участь у суспільно корисній, продуктивній праці, у житті колективу, чи вміє до всього виявляти творчий підхід, діяти самостійно, ініціативно. Лише в роботі з повною віддачею сил – інтелектуальних, емоційних, фізичних – відбувається гармонійний розвиток особистості.

Людина завжди перебуває в стані внутрішнього руху – або прогресивного, або навпаки. Вправляється, розвивається той орган, який тренується, перебуває в русі, в активному стані. Сили без тренування, без руху слабшають. У дитинстві людина постійно перебуває в русі, постійно просувається вперед, адже кожен новий день для неї – цілий період великого життя.

Зупинився хоча б у якомусь одному напрямі розвитку, значить, і рух пішов назад: усе, що було закладено в особистості позитивного, потроху сходить нанівець.

Отже, усе в людській природі взаємопов'язано. Розвиток одного задатку сприяє збагаченню всіх інших позитивних якостей і виводить особистість на новий щабель становлення. Втративши формування хоча б однієї із сторін особистості, ми збіднюємо всі інші її сторони, як би багато ми не працювали над їх розвитком.

Поняття «цінність» функціонує у філософській, психологічній науках і базується на наявності в певних предметах, явищах, доколишній природі ознак і властивостей, які відображають їх значущість для людини чи суспільства, тобто якість чи властивість предметів, явищ тощо, які становлять актуальну потребу особистості.

Ціннісна орієнтація може бути спрямована як на справжні, високі цінності, так і на хибні, ниці, навіть на «антицінності». Ступінь моральності особистості, її духовності значною мірою залежить від укоріненості в її психіці стійких орієнтацій на гуманні цінності та ідеали. Тобто в кожного з нас вибудовується так звана «піраміда цінностей», яка повною мірою відображає внутрішній світ особистості.

Моральні цінності прищеплюються людині протягом усього її життя, але молодший шкільний вік є найбільш сприятливим, або сенситивним періодом у цьому процесі. Цінності є значущою частиною світогляду й чинять великий вплив на думки й поведінку кожного індивіда, вони являють собою систему світорозуміння людини, що містить оцінку всього, що існує, з позицій добра і зла, розуміння щастя, справедливості та любові, що дає змогу встановити зв'язок вчинку людини з загальноприйнятою системою соціальних цінностей. Вибір певних моральних цінностей дає можливість особистості виробити не лише моральну оцінку розглянутих вчинків, а й дати самооцінку власній поведінці, а також обрати ціннісну орієнтацію властивої їй моральної свідомості. Вибрані особистістю моральні цінності втілюються зрештою в ціннісній орієнтації, реалізуючи вихідну моральну позицію особистості, яка проявляється не тільки в окремих вчинках і мотивах, що її зумовили, а й у всій лінії поведінки.

Український філософ Г. С. Сковорода твердив, що головне в житті людини – серце; воно є «корень, сонце, глава и царь человеку». Потяги і спонуки серця він порівнював з іскрою, із зерном, у якому сховане «дерево» життя. Людина без серця – усе одно, що горіх без зерна. Тому «воспитание сердца», тобто духовне

виховання, повинно бути в центрі уваги вихователя [5].

Одне з основних завдань духовного виховання, за Сковородою, – навчити вдячності. Людина невдячна не може бути доброчесною, світосайною, моральною.

Перші моральні цінності особистість засвоює в ранньому дитинстві, коли батьки пояснюють малюкові, що таке добре й що таке погано, як в певних ситуаціях чинити правильно, чому щось не можна робити тощо. Батьки виховують дитину, і їхні слова для дитини є незаперечною істиною і не підлягають сумніву. Згодом, коли малюк росте, він потрапляє в ситуації морального вибору й поступово вчиться робити висновки самостійно.

Система моральних цінностей зазнає суттєвого впливу спочатку з боку вчителів, а згодом з боку однолітків, коли дитина йде до школи і її стосунки з оточенням змінюються. Значна частина моральних переконань формується саме в цьому віці й залишається з людиною на все життя.

Проблемами духовного виховання цікавився український письменник І. П. Котляревський. Так, перебуваючи на посаді наглядача Будинку для виховання дітей бідних дворян у Полтаві, він приязно ставився до дітей, піклувався про їхній гармонійний розвиток, через твори літератури й мистецтва прагнув виховати в них кращі моральні якості, керуючись при цьому принципами гуманізму й демократизму. Усі його педагогічні думки були пройняті духом народності, народними ідеалами, формувалися на традиціях народної педагогіки. У творах Івана Петровича підкреслюються обов'язки батьків перед дітьми, відповідальність за їхнє майбутнє. В «Енеїді», над якою Котляревський працював 26 років, він гнівно засудив батьків, які недбало ставляться до виховання своїх дітей.

І. П. Котляревський був педагогом-гуманістом, який дивився на людину й дитину як на суб'єкта гармонійного розвитку й всебічного виховання. У його поглядах на виховання втілені риси вітчизняної класичної педагогіки. Він вірив у велику силу виховання, схвалював гуманні методи впливу на особистість учня, надаючи перевагу розповіді, бесіді, роз'ясненню матеріалу, цінував особистий приклад та авторитет вихователів [6].

Виняткова роль у вихованні людини відводилася сім'ї. Так, Т. Г. Шевченко не раз з великою симпатією писав про трудові сім'ї, де у взаєминах відчувається сердечна прихильність, щирість і взаєморозуміння. Співчутливо зображає поет піклування матерів-вдів про дітей, а дітей про матерів, де наполеглива праця зміцнює людяність у стосунках. Зовсім іншу картину спостерігав Т. Г. Шевченко в багатьох

поміщицьких сім'ях, убога мораль яких згубно впливала на виховання дітей. У повістях «Нешасливий» і «Варнак» він зобразив поміщицького сина Іполіта й графського сина Болеслава, які вирости нікчемними, ні до чого не здатними людьми. Письменник уважав, що тільки після повалення кріпосницького ладу й царизму молоде покоління дістане можливість виховуватися на принципах гуманізму й людяності, у праці й для праці [6].

Проблеми духовного виховання розглядалися науковцями й культурними діячами по-різному: дехто вбачав джерело духовності в народній обрядовості, інші – у моральних нормах релігії або в людських етичних нормах.

Навчальний процес тісно пов'язаний із вихованням, проте погляд на процес виховання зазнав за останні роки кардинальних змін. В історії педагогіки проблема зв'язку навчання з вихованням порушувалася неодноразово, що свідчить про її важливість і актуальність в усі часи. Сьогодні завдання виховання полягає у всебічному гармонійному розвитку найкращих якостей дитини, для чого, звичайно, необхідно їх відповідне виявлення, залучення дітей до духовних цінностей ще на ранньому етапі формування особистості.

Надзвичайної актуальності сьогодні набуває питання: за допомогою яких методів залучити учнів до духовних цінностей? Ефективним засобом у сучасних умовах вважається привернення уваги дітей до таємниць і духовних скарбів свого внутрішнього світу, до духовних цінностей, до потреб власної душі, а не тільки тіла. Кожна дитина має певні уявлення про себе, свій образ, однак здебільшого в процесі порівняння з іншими підсвідомо підкреслює власні вміння й приховує недоліки, відсуваючи тим самим свідоме розв'язання своїх проблем.

Мета залучення до духовних цінностей полягає спочатку у виявленні власного «я» без прикрас чи надуманих недоліків, що, звичайно, під силу не кожному. У цьому процесі дитина все глибше освоює таємниці свого внутрішнього світу, спостерігає за власними вчинками, словами, проявами емоцій та якістю думок. Це дає можливість у виникненні природних бажань стати кращим і цим також зробити внесок у поліпшення світу.

Значні можливості у формуванні духовних цінностей молодших школярів виявляються в навчально-виховній діяльності, зокрема на уроках народознавства, рідної мови, читання, природи, основ здоров'я, трудового навчання, музики і співів тощо. Саме виховний потенціал цих навчальних програм може бути реалізованим за умови використання всіх можливостей уроків з правильно розставленими акцентами.

Залучення школярів до духовних цінностей засобами народознавства можливе в позакласній виховній роботі й у навчальній діяльності в двох напрямках: пізнавальному та прикладному, що має на меті не лише оволодіння теоретичними знаннями, їх поглиблення, а й практичне застосування.

Серед форм роботи з молодшими школярами (індивідуальними, груповими, колективними, масовими) можна також виділити систематичні та епізодичні. Якщо систематичні форми роботи проводяться постійно з одними й тими ж учасниками (гуртки, студії, клуби за інтересами тощо), то епізодичні використовуються періодично або час від часу (свята, змагання, конкурси, екскурсії, вікторини, виставки та ін.)

Для ознайомлення молодших школярів із духовними цінностями доцільно влаштовувати екскурсії по історичних і пам'ятних місцях, до музеїв, на виставки народної творчості, які допомагають дітям більше дізнатися про історію Батьківщини, рідного краю, походження географічних назв, особливості народного мистецтва, ремесел, а також стимулюють дітей до власної творчості. Діти долучаються до духовних цінностей у фольклорних гуртках (народного танцю, народної пісні, народних інструментів і прикладних – писанкарства, витинанки, вишивки, кераміки, лозоплетіння тощо).

Багато в чому ефективність формування духовних цінностей молодших школярів залежить від професійно-педагогічної компетенції педагога, його особистих моральних якостей, знань і вмінь використовувати в своїй практиці народознавство та різноманітну додаткову інформацію, важливу для духовного виховання дітей молодшого шкільного віку.

Основні напрями цієї роботи повинні враховувати вікові особливості школярів і пов'язані з цим потреби, а змістовна частина може містити апробований досвід.

У багатьох духовних традиціях великого значення для морального розвитку учнів надавалося існуванню духовного вчителя, наставника, особистість якого є безпосереднім взірцем для його послідовників. Такий наставник у скрутний час життєвої невизначеності допомагає зрозуміти власні помилки, об'єктивно визначити своє становище, накреслити разом шляхи подальшого розвитку, підказати ефективні методи особистого самовдосконалення. Водночас справжній наставник ніколи не прив'язує учня до власної особистості, а навпаки, спрямовує його до самостійного розвитку. На жаль, практика духовного наставництва протягом тривалого часу існувала лише в релігійній традиції. Це не давало можливості отримати відповідну

допомогу тим, хто не відчував у собі релігійних потягів і прагнень.

Необхідною умовою успішного духовного розвитку молодших школярів можна вважати творчу, духовну атмосферу в навчальному закладі. Духовна атмосфера більш важлива, ніж зовнішні фактори. У процесі створення такої атмосфери перед керівником постає питання ефективного вибору педагогічних кадрів. Складність у цьому випадку полягає в тому, що на підставі документів про освіту та запису в трудовій книжці про стаж роботи неможливо об'єктивно виявити ні творчі здібності, ні духовні якості людини. Вихід із цієї складної ситуації чимало талановитих керівників вбачають у проведенні своєрідного конкурсу самостійно розроблених творчих проєктів, програм, методик, які беруть на себе функцію визначення творчого потенціалу їх авторів. Для винесення об'єктивного рішення щодо відбору конкурсантів та їхніх програм створюється педагогічна комісія на чолі з директором закладу й залученням наукового консультанта.

Створення творчої та доброзичливої атмосфери в навчальному закладі є фундаментом для подальшого духовного розвитку всіх учасників навчально-виховного процесу. Гармонійне і вчасне задоволення потреб фізичної, емоційної, інтелектуальної та ціннісно-сислової сфер життєдіяльності учнів у процесі навчання є важливою умовою для пробудження в дітях духовних потреб. Для розвитку свідомості учнів можна використовувати спеціальні факультативні курси духовної спрямованості.

У формуванні потреби в психологічному комфорті важлива роль належить гуманістичному стилю відносин між учителями й учнями. Позиція партнерства в певних видах діяльності створює ґрунт для духовного зближення та задоволення потреби школярів у самовпевненості. А. Макаренко, наприклад, не тільки дозволяв робити критичні зауваження щодо своїх рішень, а й дякував за це.

Сьогодні знання про виховні функції гуманного ставлення вчителів до учнів розширилися завдяки експериментальним дослідженням. Вони показали, що гуманність учителя є зразком поведінки для учнів, джерелом збагачення конкретних уявлень дітей про форми прояву гуманності. Якщо діти мали можливість протягом деякого часу бачити доброзичливе ставлення дорослого до них, то в створеній експериментальній ситуації, коли треба було надати безкорисливу допомогу людині, віддати якусь річ, вони проявили більший альтруїзм, ніж ті діти, які не бачили «моделі» такої поведінки в дорослого.

Висновки. Отже, залучення дітей до духовних цінностей у навчально-виховному процесі з використанням всіх форм і засобів духовно-морального виховання, а також ефективна взаємодія сім'ї, школи та інших соціальних інститутів є засобом гармонізації духовно-морального розвитку молодших школярів.

Подальших досліджень у цьому напрямі потребують питання розробки системи духовного виховання різними засобами, пошук і конкретизація шляхів, методів, психолого-педагогічного аспекту впливу духовного виховання на особистість учня.

Список використаних джерел

1. Бех І. Життя особистості у просторі духовності / Іван Бех // Початкова школа. – №3. – 2012. – С. 7–10.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2006. – 272 с.
3. Грінченко М. Школи, де вчителював Борис Грінченко / М. Грінченко // Шлях освіти. – 1998. – № 4. – С. 47–50.
4. Выготский Л. С. Проблема возраста / Л. С. Выготский // Собрание сочинений: В 6-ти т.; Т. 4. – М.: Педагогика, 1984. – С. 244–268.
5. Педагогічні ідеї Г. С. Сковороди / [Дзевєрін О. Г., Смаль В. З., Табачников І. А.]. – К.: Вища школа, 1972. – 246 с.
6. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.): Нариси / Редколегія: М. Д. Ярмаченко (відп. редактор), Н. П. Калениченко (заст. відп. редактора), С. У. Гончаренко та ін. – К.: Рад. шк., 1991. – 384 с.

References

1. Bekh, I. (2012). Life of personality in the space of spirituality. *Pochatkova shkola*. 3. 7-10. [in Ukrainian].
2. Bekh, I. D. (2006). *Education of personality : ascending to spirituality*. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian]
3. Hrinchenko, M. (1998). School where Borys Hrinchenko taught. *Shliakh osvity*. 4. 47-50. [in Ukrainian].
4. Vygotskii, L. S. (1984). *The problem of age. Collected Works: In 6 vol. Vol.4*. Moscow: Pedagogika. [in Russian].
5. *Pedagogical ideas of H. S. Skovoroda*. (1972). O.H. Dzeverin, V.Z. Smal, I.A. Tabachnykov. Kyiv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian].
6. *Development of people's education and pedagogical thought in Ukraine (X – early XX centuries): Essays*. (1991). Ed. M.D. Yarmachenko, N.P. Kalenychenko S.U. Honcharenko et al. Kyiv: Radyanska school. [in Ukrainian].

Рецензент: Максимов О.С. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Шевченко Юлія Михайлівна

kukla71@mail.ru

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i14.1061

Матеріал надійшов до редакції 17.02.2015 р.

Подано до друку 15.04.2015 р.